

**QARABAĞDA ERMƏNİ SEPARATÇILIĞININ VƏ
TERRORİZMIN GÜCLƏNMƏSİ (1990-cı il)****N.R.MƏMMƏDOV***Azərbaycan MEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu*

«Yenidənqurma» və «aşkarlıqın» yaratdığı imkanlar Azərbaycanda demokratik hərəkatın inkişafına təkan verdi. Bunun gələcəkdə türk dünyasının daha da güclənməsinə səbəb olacağından ehtiyat edən Sovet rəhbərliyi Azərbaycanın DQMV-də milli-münaqişə ocağını alovlandırdı. Azərbaycan torpaqları hesabına «Böyük Ermənistan dövləti» yaratmaq planlarını həyata keçirmək üçün başda Daşnaksütyun partiyası olmaqla, bütün millətçi erməni təşkilatları və komitələri fəaliyyətlərini genişləndirdilər. 1988-ci ilin qışından Dağlıq Qarabağda ermənilər mitinq və nümayişlərə başladı. Ermənistandakı 185 azərbaycanlılar yaşayan kənddən 230 min nəfər azərbaycanlı öz dədə-baba yurdlarından zorla qovulub çıxarıldı [5, v.3]. SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti bölgədə vəziyyəti «nizama» salmaq üçün 1989-cu il yanvarın 12-də ermənipərəst A.Volskinin rəhbərliyi altında Xüsusi İdarə Komitəsi (XİK) yaratdı. Bununla da, Yuxarı Qarabağda ermənilər quldur dəstələrdə birləşdirilərək, silahlandırıldı və Xankəndində yaşayan 14 min nəfər azərbaycanlı çox acınacaqlı vəziyyətdə döyülüb təhqir edilərək öz dədə-baba yurdlarından çıxmağa məcbur edildilər [13]. Azərbaycanın demokratik qüvvələrinin tələbi ilə SSRİ Ali Soveti 1989-cu il noyabrın 28-də XİK-ni ləğv etdi və bölgənin idarəçiliyi Təşkilat Komitəsinə (TK) tapşırıldı [18].

1990-cı ildə DQMV-də vəziyyət son dərəcə gərgin xarakter almışdı. Çünki XİK-nin TK-i ilə əvəz edilməsi idarəçilikdə ad dəyişməkdən başqa bir şey deyildi. Dağlıq Qarabağda TK yaradıldıqdan sonra Xankəndində Ermənistan bayrağı qaldırıldı. Vilayətdə idarəçilik işləri, müəssisələr Ermənistanın nazirlik və idarələrinə tabe edildi. DQMV-nin sosial-iqtisadi inkişaf planı Ermənistanın dövlət planına daxil edildi və bölgədə qeyri-qanuni deputat seçkiləri keçirildi. Bir sözlə, 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Sovetinin «Ermənistan SSR-ə Dağlıq Qarabağı birləşdirmək haqqında» qərarı ilə DQMV-nin iqtisadi-siyasi və mədəni həyatı birbaşa Ermənistana tabe edildi [15]. Erməni millətçilərinin təhrikçilik hərəkatları, Azərbaycanın Ermənistanla sərhəd kəndlərinə, DQMV-də azərbaycanlılar yaşayan kəndlərə və Dağlıq Qarabağa bitişik yaşayış məntəqələrinə qanunsuz erməni silahlı dəstələrinin basqınları isə getdikcə artırdı. Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr Azərbaycanın digər regionlarında demokratik hərəkatın canlanmasına səbəb oldu. İran və Türkiyə sərhəd qurğularının dağılması mərkəzi qane etmədi. Türk-müsəlman dünyasının birliyi Moskvanın məkirli niyyətini poza bilərdi. Ona görə də, Moskva demokratiya, suverenlik uğrunda mübarizə aparan və torpaqlarının müdafiəsinə qalxan xalqa divan tutmağa hazırlaşdı. Sərhədlərin dağıdılması, hazırlanan qanlı faciəyə bəraət ola bilərdi.

1990-cı il yanvarın əvvəllərində SSRİ Müdafiə Naziri D.Yazov gizli olaraq Gəncəyə gəlmiş və Azərbaycanda demokratik qüvvələri məhv etmək üçün «Tayfun» adlı qanlı əməliyyat planını hazırlamışdı [22, 300]. Yanvarın 9-da M.Qorbaçovun göstərişi ilə Sov. İKP MK katibi A.N.Girenko və SSRİ Millətlər Sovetinin sədri R.P.Nişanov Dağlıq Qarabağa gəldilər. Onların gəlişində erməni separatçılarının mənafeyinə uyğun olmayan «maddə»lər olduğundan Sov. İKP MK-nın səlahiyyətli nümayəndələri erməni millətçiləri tərəfindən Xankəndinə buraxılmadılar.

Ermənistan SSR Ali Sovetinin Azərbaycanın DQMV-nin ondan qoparılması üçün verdiyi qeyri-qanuni qərarlar Azərbaycan xalqını daha çox hiddətləndirmişdir. Ona görə də, Moskva «DQMV haqqında» verdiyi növbəti «qərarı» nisbətən yumşaltmalı olmuşdu. 1990-cı il yanvarın 10-da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti «Dağlıq Qarabağ barəsində Ermənistan SSR Ali Sovetinin 1989-cu il dekabrın 1-də və 1990-cı il yanvarın 9-da qəbul etdiyi aktların SSRİ Konstitusiyasına uyğun olmaması haqqında» qərar qəbul etdi. Burada göstərilirdi ki, Ermənistan SSR Ali Sovetinin «Ermənistan SSR-ə Dağlıq Qarabağı birləşdirmək haqqında» 1989-cu il 7 dekabr tarixli və «1990-cı ildə DQMV-nin sosial-iqtisadi inkişaf planını Ermənistan SSRi-in iqtisadi və sosial inkişafına dair dövlət planına daxil etmək haqqında» 1990-cı il 9 yanvar tarixli qərarları SSRİ Konstitusiyasına uyğun deyildir və SSRİ Konstitusiyasının 74-cü maddəsinə əsasən respublika ərazisində qüvvədə ola bilməz [15]. Lakin Mərkəzin aldadıcı «siyasi oyunları» Azərbaycanda demokratik hərəkatın qarşısını ala bilmədi. Təhriki qüvvələr fəallaşaraq «vəziyyət»dən istifadə etdilər. Bu vaxt 56 nəfər azərbaycanlı öldürüldü, 112 nəfər xəsarət aldı. Vəziyyəti «nizama salmaq» üçün SSRİ DİN-nin 12 minlik silahlı qüvvəsi «döyüşə hazır» vəziyyətə gətirilmişdi [20, 62]. 1990-cı il fevralın 13-18-də Ə.Vəzirovun təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK-da büro iclasları keçirildi. Xalq hərəkatından qorxan Ə.Vəzirov iclasda Azərbaycanda «Vəziyyəti nizama salmaq» üçün Moskvadan «kömək» almaq qərarını qəbul etdirmişdi. Azərbaycan kimi «yağlı tikə»nin əldən çıxmasını Mərkəz qətiyyənlə istəmirdi. Ona görə, Moskvadakı hakim dairələr də Bakıda xalqın gözünü qırmaq üçün güc tətbiq etməyi qərarlaşdırmışdı. Azərbaycanda demokratik qüvvələrə tutulacaq divana hüquqi don geyindirmək üçün fəvqəladə vəziyyət elan olunması vacib idi. Ə.Vəzirov yanvarın 14-də Azərbaycan KP MK-nın bürosunda müzakirə etdikdən sonra keçirdiyi Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyəti iclasında «Azərbaycan SSR-in vəziyyətin normallaşdırılması sahəsində təxirəsalınmaz vəzifələr haqqında» qərar qəbul edilməsinə nail oldu [3, 25].

SSRİ hökumətinin həyata keçirdiyi «tədbirlər», verdiyi «qərar»lar Azərbaycan SSR DQMV-də vəziyyətin müsbət istiqamətdə irəliləyişinə təsir etmədi. Əksinə, 1990-cı ilin yanvarından, istər Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəddə olan kəndlərinə, istərsə də DQMV-nin sərhəddində yerləşən azərbaycanlıların yaşadıkları məntəqələrə silahlı quldur erməni basqınları daha da artdı. Bölgədə vəziyyət gündəngünə daha gərgin xarakter alırdı. Belə bir şəraitdə, 1990-cı il yanvarın 15-də SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti «DQMV-də və bəzi başqa rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi haqqında» qərar qəbul etdi [8]. Həmin qərara əsasən, DQMV-nin, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağa bitişik rayonlarının, Ermənistanın Gorus rayonu ərazisində, habelə Azərbaycan SSR-in ərazisinin keçmiş SSRİ-nin dövlət sərhəddi boyunca sərhədyanı rayonlarda fəvqəladə vəziyyət elan edildi. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, Moskva, DQMV-ni ayrıca ərazi vahidi kimi qeyd etmişdir.

1990-cı ilin yanvar ayında Ermənistan hərbi birləşmələri Azərbaycan ərazisinə basqınlarını davam etdirirdilər. Naxçıvanın Ermənistan tərəfindən blokadaya alınmış, Kərçi kəndi, Xanlar rayonunun Quşçu kəndi, Qazax rayonunun Bağanis-Ayırım kəndlərinə qeyri-qanuni silahlı erməni faşistlərinin hücum edib dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutulmuş, yüzlərlə qadınlara, qocalara və uşaqlara işgəncələr verilərək məhv edilmiş, evlər talan edilərək yandırılmışdır [16]. Bəhs etdiyimiz dövrdə, Azərbaycanın sərhədində irimiqyaslı hərbi əməliyyatları aparmağa qadir olan, hər cür silahla və texnika ilə silahlanmış, xüsusi təlim keçmiş 10 minlik erməni silahlı ordusu cəmləşmişdi [7].

1990-cı il yanvarın 15-də Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarının «uğurla reallaşması» üçün mübarizə aparan terrorçu «Qarabağ» və «Krunk» təşkilatları birləşib «Erməni Ümummilli Hərəkəti»ni (EÜH) yaratdılar. Artıq hər cür zorakılıq, terror və vəhşilik törətməyə qadir güclü, müasir silahlarla təchiz edilmiş Erməni Milli Ordusu formalaşdırılmışdı. EÜH-na L.T.Petrosyan başçılıq edirdi. Aparılan araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, 1990-cı ilin əvvəllərində Ermənistandan DQMV-nə 1500 nəfərdən çox hərbi təlim keçmiş gənc erməni köçürülmüşdülər. Eyni zamanda, DQMV Aqrar Sənaye Komitəsinin rəhbəri R.Ayriyanın təşəbbüsü ilə bölgədə «dərın şum işləri aparmaq» adı altında Rusiyadan T-54 tipli 40 ədəd «çıxdaş» edilmiş tank Dağlıq Qarabağa gətirilmişdir [21, 87]. Torpaqlarımızın 20 faizinin işğal edilməsində erməni cəlladları həmin tanklardan çox məharətlə istifadə etmişdilər.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarının geniş məkanı əhatə etməsi, Moskvanın müxtəlif yollarla erməni millətçilərini dəstəkləməsi, DQMV-də azərbaycanlılara divan tutulması 1990-cı il yanvarın 17-də Azərbaycan KP MK-nin binası qarşısında Azərbaycan xalqının mitinq və tətlinə səbəb oldu. Tətılçilər tələb etdilər ki, Moskva Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddialarına qəti son qoysun, İmperiyanın Bakıya və onun ətrafına yığıdığı qoşunlar DQMV-nə və sərhəd bölgələrinə göndərsin [1]. Mitinq iştirakçıları Ə.Vəzirovun istefasını təkidlə tələb etdirdilər.

Beləliklə, Moskva özünün radikallaşmağa məcbur etdiyi xalqa divan tutmaq üçün münasib şərait yarada bildi. 1990-cı il yanvarın 19-da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti Azərbaycan Ali Sovetinin razılığı olmadan yanvarın 20-də saat 00-dan «Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında» fərman verdi. Xalqı qəfildən yaxalamaq ona divan tutmaq, qırğın törətmək məqsədilə fəvqəladə vəziyyətin elan olunduğu vaxt gizli saxlandı. Fəvqəladə vəziyyətin, komendant saatının vaxtının əvvəlcədən elan edilməsi Moskvanın qanlı planlarını poza bilərdi. Piketçilər, Moskvanın Bakıya göndərdiyi emissarların – SSRİ Ali Sovetinin sədri Y.Primakov, Sov. İKP MK katibi A.Girenko və respublikanın səlahiyyətli nümayəndələrinin «ordunun şəhərə girməyəcəyi» haqqında dəfələrlə təkrar etdikləri vədlərə inanmışdılar [1].

Fəvqəladə vəziyyət yanvarın 20-də saat 00-da başlanmasına baxmayaraq, qoşun hissələri yanvarın 19-da saat 21-də Türkan-Qala tərəfdən şəhərə yeridildi. «Bakı əməliyyatı»na SSRİ müdafiə naziri D.Yazov şəxsən rəhbərlik edirdi. Həmin gecə dinc əhaliyə divan tutuldu, 131 nəfər öldürüldü, 744 nəfər yaralandı, 400 nəfər həbs edildi, 4 nəfər itgin düşdü [22].

Gizləncə respublikadan qaçan Ə.Vəzirovun yerinə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Sovetinin sədri A.Mütəllibov Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi təyin edildi.

Çox təssüflər olsun ki uzun müddət xalqımıza qarşı törədilən bu qanlı faciəni lazımınca qiymətləndirmək yolunda ciddi addımlar atılmamışdı. Ümummilli liderimiz

H.Ə.Əliyev 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanı ilə Milli Məclisə 20 yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verməsini tövsiyyə etmişdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi həmin məsələyə xüsusi sessiya həsr edərək bir neçə gün davam edən iclaslarında Yanvar hadisələrinin əsl səbəblərini açıqlamış, həqiqi günahkarları aşkar etmişdir. 1990-cı il yanvarın 20-də törədilmiş fəciəli hadisələrə Milli Məclisin 29 mart 1994-cü il tarixli qərarı ilə siyasi-hüquqi qiymət verilmişdir [2].

İmperiyanın şovinist rəhbərliyi qanlı əməlləri ilə Azərbaycan xalqının iradəsini qıra bilmədi, özünün dayağı olan Kommunist Partiyasını, Sovet hakimiyyətini xalqın gözündən daha da saldı, «yenidənqurma»ya olan ümid puç oldu. 20 yanvar faciəsi sübut etdi ki, suverenliyin yeganə yolu imperiyanın dağıdılmasında, müstəqilliyin bərqərarlaşmasındadır. «Başımıza gələnələr tam açıq göstərdi ki, bizim ümum ittifaqdan nıcatımız yoxdur!!» [16].

20 yanvar faciəsi ərəfəsində Ermənistanda, Azərbaycan torpaqlarını işğal etmək üçün «İsrail variantı» adlı plan hazırlanmışdı. Həmin plana görə ölkədə qarışıqlıq yaranan kimi erməni hərbi hissələri sərhəddi keçərək Azərbaycana hücum edir və müəyyən əraziləri ələ keçirir; tutulan ərazilərdəki azərbaycanlılar oradan «təmizlənilir»; Ermənistanın «yeni xəritə»si çəkilir, həmin xəritədə zəbt edilmiş ərazilərə və yaşayış məntəqələrinə yeni, erməni adları verilir, sərhədd xətləri dəyişdirilir [9, 3]. Göstərilən «plan»ın ilkin mərhələsi kimi Azərbaycanın işğal olunmuş Kərki kəndini göstərmək olar. Elə bunun ardınca erməni millətçilərinin geniş planlı işğalçılıq siyasəti hissə-hissə həyata keçirilməyə başlandı.

DQMV ərazisində toplaşan silahlı erməni quldur dəstələrinin azərbaycanlılara qarşı cinayət əməlləri gündən-günə genişlənirdi. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olur ki, təkcə 1990-cı ilin yanvar-fevral aylarında Dağlıq Qarabağ ərazisində erməni vandalları tərəfindən Azərbaycanlılara qarşı 64 cinayət hadisəsi baş vermişdir [6, 16]. Xalqımıza qarşı ermənilər tərəfindən törədilən ən təhlükəli cinayətlərdən biri erməni terroru idi. Bu qanlı terror isə, təkcə DQMV ərazisində deyil Azərbaycanın bütün ərazisində törədilirdi. Məsələn, 1990-cı il fevralın 13-də Şuşa-Bakı avtobusunun erməni terrorçuları tərəfindən partladılması nəticəsində 13 nəfər ağır yaralanmış və onlarında çoxu ömürlük şikəst olmuşdur. 1990-cı ilin iyulun 11-də Tərtərdən Kəlbəcərə gedən maşın karvanına qəfl erməni terrorçularının basqını olmuş və 14 nəfər Azərbaycanlı öldürülmüş, 35 nəfər isə ağır yaralanmışdır. Həmin ilin 10 avqustunda isə 17 nəfərin ölümü, 26 nəfərin yaralanması ilə nəticələnən Şəmkir-Gəncə avtobusu, elə həmin gün 20 nəfərin ölümü, 30 nəfərin yaralanması ilə nəticələnən Tiflis-Ağdam avtobusu erməni terrorçuları tərəfindən partladılmışdır [9, 3-4].

1990-cı il sentyabrın 15-də erməni terrorçuları DQMV-nin tele-radio mərkəzini partlatdılar. Terrorçular, həm də hərbi hissələrə də basqınlar edirdilər. Belə ki, 1990-cı ilin avqustunda erməni terrorçu dəstəsi Yerevanda yerləşən Rusiya hərbi hissəsinə «hücum» edərək 165 ədəd reaktiv «oqnyoty», 675 siqnal raketini, çoxlu silah və sursatı aparmışlar [6, 16]. Aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, bu «hücumu» həmin hərbi hissədə xidmət edən erməni zabıtları və onların «dostları» əvvəlcədən planlaşdırmışdılar. Çünki böyük bir hərbi hissəyə bir neçə erməni terrorçusunun hücumu və külli miqdarda silah, sursat aparması çox təəccüb doğurur. Həmin silahlı «basqın» zamanı heç bir ölüm və yaralanma halı qeydə alınmamışdır. Bütün bunlar isə inandığımız, arxa çevirdiyimiz rus ordusunun kimə xidmət etdiyini bir daha sübut edir.

Azğınlaşmış erməni terrorçu dəstələri təkcə evlər, körpülər, avtobuslar partlatmaqla kifayətlənmirdilər, onlar həm də «lazımlı» adamları girov götürür, onları güllələyir, çoxlu mal-qara, qiymətli əşyalar qarət edirdilər. Məsələn, Ağdərə Rayon Partiya Komitəsinin II katibi Arif Əliyev və 2 nəfərin girov götürülməsi, Şuşa, Kəlbəcər, Laçın və digər sərhəd rayonlarından erməni terrorçuları tərəfindən naxırçıların öldürülməsi və 10 minlərlə mal-qaranın Ermənistanı aparılması adi hal almışdı [19]. Erməni terror dəstəsinə başçılıq edən Q.V.Sarkisyan, A.Avanesyan, M.Tatovosyan və digərlərinin cinayət əməlləri Mərkəzə məlum olsada onlar haqqında qəti imkan tədbirləri həyata keçirilmirdi.

Bəhs edilən dövrdə, Ermənistan silahlı birləşmələrinin Azərbaycanın sərhəd bölgələrinə hücumları genişlənir, Dağlıq Qarabağda qanunsuz silahlı quldur dəstələrinin sayı artır, azərbaycanlılara qarşı hər cür qanlı əməllər güclənirdi. Bütün bunlar, Azərbaycan xalqının narazılığına səbəb olurdu. Bölgədə vəziyyəti «nizama salmaq» məqsədi ilə SSRİ Ali Soveti 1990-cı il martın 5-də «Azərbaycan SSR-də və Ermənistan SSR-də vəziyyəti və şəraiti normallaşdırmaq tədbirləri haqqında qərar» qəbul etdi [17, 236]. Lakin əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, bu qərar da, Azərbaycan xalqının haqq işi uğrunda mübarizəsində dönüş yaratmadı. Hətta Ermənistan hökuməti SSRİ Ali Sovetinin qəbul etdiyi qərarlara zidd qanunlar qəbul etmişdi. Belə ki, Ermənistan SSR Ali Soveti 1990-cı il iyulun 31-də «SSRİ qanunvericiliyində nəzərdə tutulmamış silahlı dəstələrin yaradılmasını qadağan etmək və silahları qanunsuz saxladığı halda onu geri almaq haqqında» 1990-cı il 25 iyul tarixli SSRİ dövlət başçısının fərmanının Ermənistan və DQMV-də qüvvədə olmadığını elan etmişdir [23, 32].

SSRİ Ali Soveti «DQMV və qonşu rayonlarda fəvqəladə vəziyyət» elan etdikdən sonra, Azərbaycan SSR Ali Soveti 1990-cı il iyunun 11-də Ermənistanla sərhəd boyu (975 km) fəvqəladə vəziyyət elan etdi. Ermənistanla sərhədlər mühəndis qurğularla möhkəmləndirildi [4, 29]. Respublika Təşkilat Komitəsi sərhədlərimizi qorumaq üçün Xüsusi Təyinatlı Milis Dəstələri (XTMD) yaratdı. XTMD, hərbi komendatura həm də DQMV-də Azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərin blokadasını açmalı, Ermənistandan vilayətə silah daşınmasının qarşısını almalı idi [8].

Beləliklə, Dağlıq Qarabağ hadisələrinin başlanğıcından SSRİ-nin süqutuna qədər keçək dövr ərzində (1988-1991) Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi get-gedə daha da kəskinləşdi, onu nizama salmaq mümkün olmadı. Əksinə, ittifaqın müəyyən dairələri və xarici dövlətlərdəki erməni lobbisi tərəfindən himayə edilən erməni millətçiləri Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddialarını irəli sürərək, açıq-aşkar təcavüzkarlıq siyasəti yeritmiş, nəticədə, 1988-1991-ci illərdə bölgədə 514 nəfər azərbaycanlı həlak olmuş, 1318 nəfər ağır bədən xəsarəti almış, 1253 ev və ictimai obyekt dağıdılmış, viran edilmiş və yandırılmışdı [12, 141]. Artıq, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi müharibəyə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. «Azadlıq» qəzeti 20 yanvar 1990.
2. «Azərbaycan» qəzeti 28 yanvar 1994.
3. «Azərbaycan» qəzeti 25 sentyabr 2002.
4. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin məlumatı. Bakı: Elm, 1999, №1, 187 s.
5. Azərbaycan MEA TİEA, f. 1, s. 19, i. 8961.
6. Асадов С., Мамедов И. Терроризм, причина и следствие. Баку: Азернешр, 2001, 193 с.
7. «Бакински работчи», 4 май 1990.

8. «Бакински работчи», 16 июл, 1990.
9. Ermənistan Respublikası; Terrorizm dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi. Bakı: Gənclik, 2002, 216 s.
10. Ermənistan Respublikası; Terrorizm dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi. Bakı: Gənclik, 2002, 216 s.
11. Əliyev H.Ə. Azərbaycan XXI əsr və üçüncü minilliyin ayrıcında. Bakı: YNE, 2001, 55 s.
12. Əliyev N.N. Dağlıq Qarabağ həqiqətləri. Bakı: Mütərcim, 2005, 204 s.
13. Hacıyev N. Dağlıq Qarabağ tarixindən sənədlər. Bakı: Gənclik, 2003, 190 s.
14. «Həyat» qəzeti, 9 iyul, 1991.
15. «Kommunist» qəzeti, 31 yanvar 1991.
16. «Kommunist» qəzeti, 7 dekabr 1989-cu il.
17. «Kommunist» qəzeti, 29 yanvar 1990-cı il.
18. «Qarabağ, suallar və faktlar». Bakı: 2005, 386 s.
19. «Литературная газета» 7 fevral 1990.
20. «Xalq qəzeti» 30 noyabr 1991.
21. Помпеев Ю. Кровавый Омут Карабаха. Баку: Элм, 1992.
22. Нагорный Карабах. Разум победит. Баку, 1989, 295 с.
23. Siyasi tarix. II hissə. Bakı: Azər nəşr, 1998, 569 s.
24. Süleymanov M. Azərbaycan Ordusu 1991-1993. Bakı: Nurlan, 1994, 316 s.

НАПРЯЖЕНИЕ АРМЯНСКОГО СЕПАРАТИЗМА И ТЕРРОРИЗМА В КАРАБАХЕ (1990 г.)

Н.Р.МАМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

Однако возможности, предоставленные «перестройкой» и «гласностью», дала толчок к развитию демократического движения в Азербайджане. Остерегаясь грядущего усиления мощи Азербайджана и тюркского мира в целом, руководство Советской империи разожгло ораг конфликта в НКАО. Для проведения в жизнь планов по созданию «Великой Армении» за счет Азербайджанских земель, все националистические армянские организации и комитеты во главе с партией Дашнакцотун расширили свою деятельность.

BECOMING STRONGER IN THE KARABAKH OF THE ARMENIAN TERRORISM (1990)

N.R.MAMMADOV

SUMMARY

XX gave impetus which happened middle of the 80th years of hundred annual developments in Azerbaijan of the democratic movement. Administration of sovieng be a cause for to becoming more stronger in future of the Turkic World of this flamed hearth of national conflict in the Nagorny Karabakh Autonomous Region of Azerbaijan. Ali nationalist expanded activities of the Armenian organizations for creating big Armenia and terrorism against Azerbaijanis became stronger.